

המב"ם בסוריה: תמונת מצב ומגמות עיקריות

עדן כדורי | 26 בפברואר, 2023

המב"ם - המערכה בין המלחמות - הינה המערכה המשמעותית ביותר שמבצע צה"ל בשנים האחרונות בסוריה. משאבים רבים מוקצים לה על מנת להבטיח את המשכה והצלחתה, הן משאבים כספיים והן משאב הזמן והקשב של המערכת הביטחונית והמדינית בישראל. על ישראל לבחון ולנתח באופן שוטף את השפעותיה והשלכותיה, תוך קידום פעולות שיעצימו את הישגיה במובן מימוש האינטרסים הביטחוניים של מדינת ישראל. זאת משום שבעוד המציאות משתנה ומתעצבת, ישראל דבקה באסטרטגיה שאינה יעילה דייה להתמודדות עם המגמות החדשות ועם האסטרטגיה האיראנית ההוליסטית וארוכת הטווח. המשך התקיפות באותם היקפים אשר נרשמו בשנת 2022, ושמחציתן יועדו נגד המשטר הסורי, אמנם יישמר את המגבלות שאסד מטיל על הכוחות האיראניים בשטח סוריה, ברם עלול לגבות מחיר שיעלה על התועלת. את המב"ם במתכונתו הנוכחית מאתגרים משוואת התגובה האיראנית נגד הכוחות האמריקאים באזור; חוסר היכולת לשבש, ולא רק לעכב, את מאמצי ההתעצמות האיראניים על אדמת סוריה; הידוק היחסים בין רוסיה לאיראן וחיזוק "ציר ההתנגדות". זאת, בנוסף להיעדר מענה להעמקת ההתבססות האיראנית האזרחית בסוריה, הדורשת כשלעצמה בחינה וגיבוש אסטרטגיה מתאימה. משמעות דברים אלה יחדיו היא כי מתחייבת חשיבה מחודשת אשר ליעדי המב"ם, מגבלותיה ושכלולה, וזאת במסגרת גיבוש אסטרטגיה ישראלית רחבה ומעודכנת אל מול הזירה הסורית.

המערכה שבין המלחמות (המב"ם) מנוהלת על ידי צה"ל וגופי הביטחון מזה כעשור, כמערכה שנועדה לשרת את האינטרסים הביטחוניים של ישראל בשגרה באמצעות ביצוע מגוון פעולות, בין אם קינטיות ובין אם במרחב הסייבר או התודעה, שמאפשרות הכלה של הצד השני ואינן חוצות "רף מלחמה", תוך דחיית המלחמה הבאה.

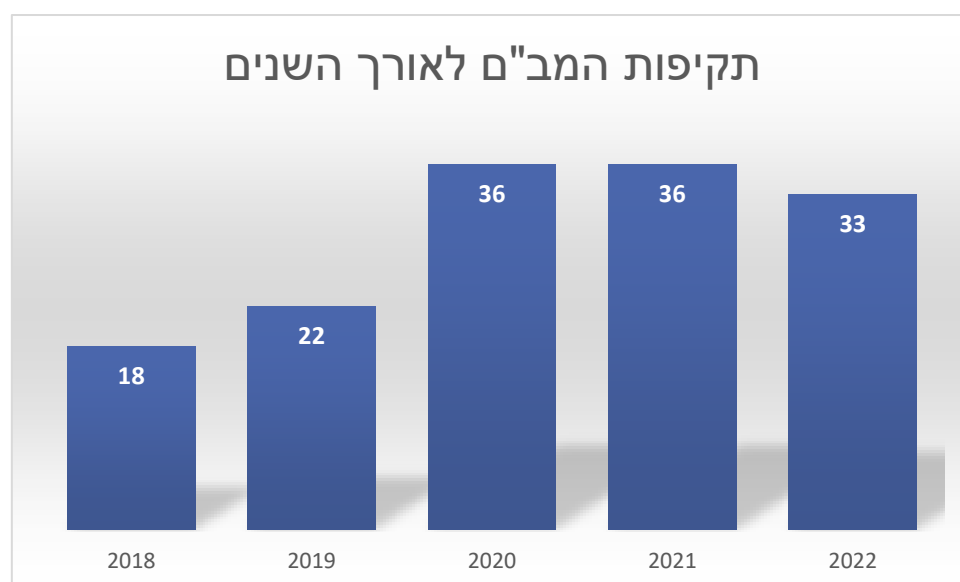
בסוריה, לצד מגוון פעולות שונות, התעצבה המב"ם בשנים האחרונות לכדי מערכה קינטית רחבה, שנועדה בעיקרה לצמצם את ההתבססות האיראנית בשטח המדינה. שנת 2023 נפתחה עם [תקיפת מב"ם נוספת בסוריה לעבר נמל התעופה דמשק בינלאומי](#), שגרמה להשבתת שדה התעופה. בסוף חודש ינואר 2023 דווח על סדרת תקיפות נגד [שיירות משאיות בגבול סוריה-עיראק](#), ככל הנראה לשם סיכול העברת אמל"ח, כאשר האיראנים מצידם דיווחו כי השיירות נועדו להעברת ציוד הומניטרי ודלק לסוריה. [בשבוע שעבר התבצעה תקיפה](#)

[נוספת](#), אשר הובילה לפגיעה משמעותית בשכונה אזרחית ולמותם של אזרחים, כשברקע נזקי רעידת האדמה בסוריה – בגם שככל הנראה נגרמה עקב טיל נ"מ סורי שנועד לסכל את המתקפה האווירית. תקיפות אלו, המיוחסות לישראל, על תדירותן הגוברת, החיכוך האזרחי שהן מייצרות והמשאבים הרבים שהן גוזלות ממערכת הביטחון הישראלית, מחייבות בחינה מחודשת על אודות מטרות המערכה, גבולות הגזרה שלה ויעדיה.

מאמר זה בוחן את המב"ם בין השנים 2018-2022 תוך ניתוח המגמות והשינויים שהתרחשו במערכה במהלך 2022. ניתוח זה יאפשר להקיש על הישגי המב"ם וכן על כיווני פעולה מומלצים להמשך.¹

המב"ם לאורך השנים

ניתוח התקיפות האוויריות שהתרחשו בסוריה בשנים האחרונות מעלה כי ניכרת עלייה מתמשכת בהיקפן. השנים 2018-19 אופיינו בהיקף קטן יחסית, של 18-22 תקיפות בשנה. זאת, לעומת 32-36 תקיפות מדי שנה שאירעו בשלוש השנים האחרונות. העלייה משקפת את הפיכת המב"ם רכיב מרכזי באסטרטגיה הישראלית מול הזירה הצפונית. כך, בשלוש השנים האחרונות נרשמו בממוצע שלוש תקיפות אוויריות בחודש, לעומת כ-1.5 תקיפות אוויריות בשנים 2018-19 – פי שניים יותר. עוד עולה, כי בשנת 2022 נרשמו פחות תקיפות מאשר בשנה הקודמת. סך הכול, בין השנים 2018 – 2022 התבצעו 145 תקיפות אוויריות, המיוחסות לישראל.

¹ הניתוח מתבסס על מידע גלוי בלבד, ועל כן ייתכנו אי-דיוקים בנתונים המוצגים.

יעדי המב"ם ומגמות עיקריות

בחודש דצמבר 2022, [אישש הרמטכ"ל אביב כוכבי את מעורבותה של ישראל בתקיפה האווירית שהתבצעה לעבר שיירת משאיות בגבול סוריה-עיראק](#) והצהיר כי "בזירה צפונית אלמלא הפעילות הצבאית שנמשכת שנים רבות, החזון האיראני שהיה אמור לכלול מאות טילי קרקע אוויר, עשרות אלפי אנשי מיליציה וארגון חיזבאללה חדשה [כך במקור, ע"כ] בדרום רמת הגולן, שובש לחלוטין".

על אף שהיעד המרכזי במב"ם הינו שיבוש ההתבססות הצבאית של איראן וחזבאללה, כמחצית מהתקיפות האוויריות בשנה האחרונה יועדו לפגוע ביעדי המשטר הסורי. ניתן לייחס זאת לניסיון הישראלי לתקוע טריז בין המשטר הסורי לבין איראן ושלוחיה, שיוביל בסופו של דבר להגבלת הנוכחות האיראנית בשטחו. 52 אחוזים מיעדי המשטר שנתקפו היו מטרות של צבא סוריה: מתוכם, מרבית היעדים הם אתרים של הצבא הסורי, שבהם אוחסן אמל"ח או התארחו כוחות איראניים. מספר קטן יותר של תקיפות היה נגד אמצעי הגנה אווירית סוריים, ככל הנראה לשם שימור החופש האווירי של ישראל במרחב. התקיפות המכוונות לעבר אתרי צבא סוריה, הגם שהן פוגעות בצבא הסורי ובתשתיותיו, נועדו בעיקר לאותת למשטר אסד על המחיר שגובה ממנו שיתוף הפעולה עם איראן.

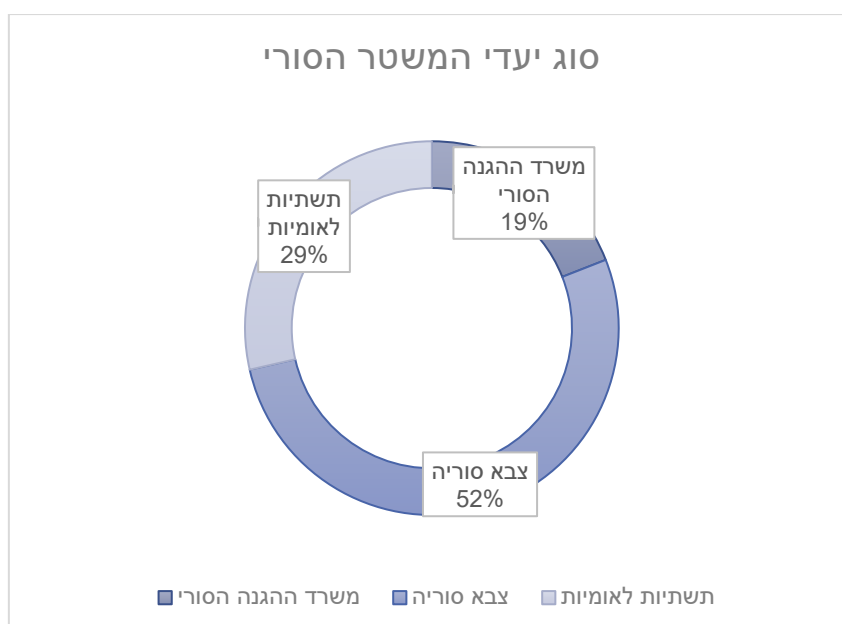
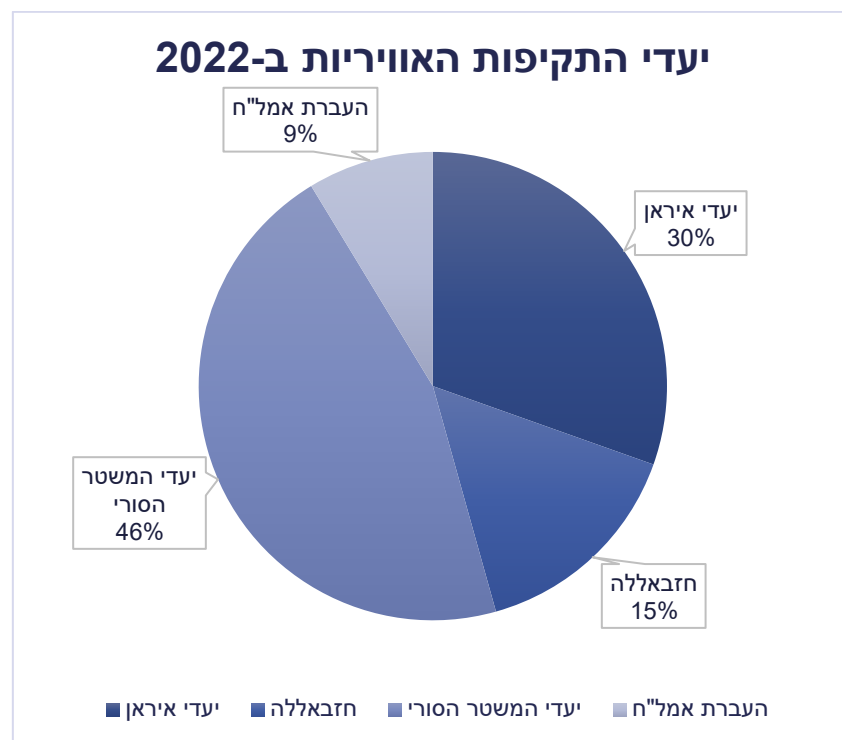
29 אחוזים מהתקיפות כונו נגד יעדי תשתיות לאומיות סוריות, שדות תעופה ונמלים. למעשה, מדובר בשש תקיפות לעבר תשתיות לאומיות, מתוכן ארבע תקיפות של שדות תעופה. בשונה מהתקיפות שהתבצעו בשנים הקודמות לעבר תשתיות לאומיות בשטח סוריה, אשר כונו למחסן או לאזור נקודתי ויועדו לסיכול העברת אמל"ח, ללא פגיעה משמעותית בתפקוד התשתית המדינתית, ארבע התקיפות האוויריות שבוצעו במהלך 2022 לעבר שדות התעופה הבינלאומיים בדמשק ובחלב הובילו להשבתתם, והייתה להן מטרה תודעתית ולא רק סיכולית, קרי הפעלת לחץ על משטר אסד. 19 אחוזים מהתקיפות האוויריות בשנת 2022 פגעו ביעדי משרד ההגנה הסורי, האמון על ייצור אמל"ח עבור צבא סוריה. תשתיות ייצור אמל"ח אלו משמשות גם עבור ייצור אמל"ח המיועד לחזבאללה ולמליציות איראניות בסוריה, על כן תקיפת אתרים אלו מסכלת את מאמצי ההצטיידות העצמאיים של סוריה וכן את מאמצי לחמש את שותפותיה לציר הרדיקאלי.

ניתן לראות כי 54 אחוזים מהתקיפות האוויריות בסוריה הופנו ישירות נגד יעדים איראנים בשטח המדינה, נגד חזבאללה או בוצעו במטרה לסכל העברות אמל"ח. הנתון משקף את מיקוד המב"ם בסיכול פיזי של הנוכחות הצבאית של מליציות שיעיות בתמיכה איראנית ושל חזבאללה, לצד רידוד כמויות האמל"ח בזירה.

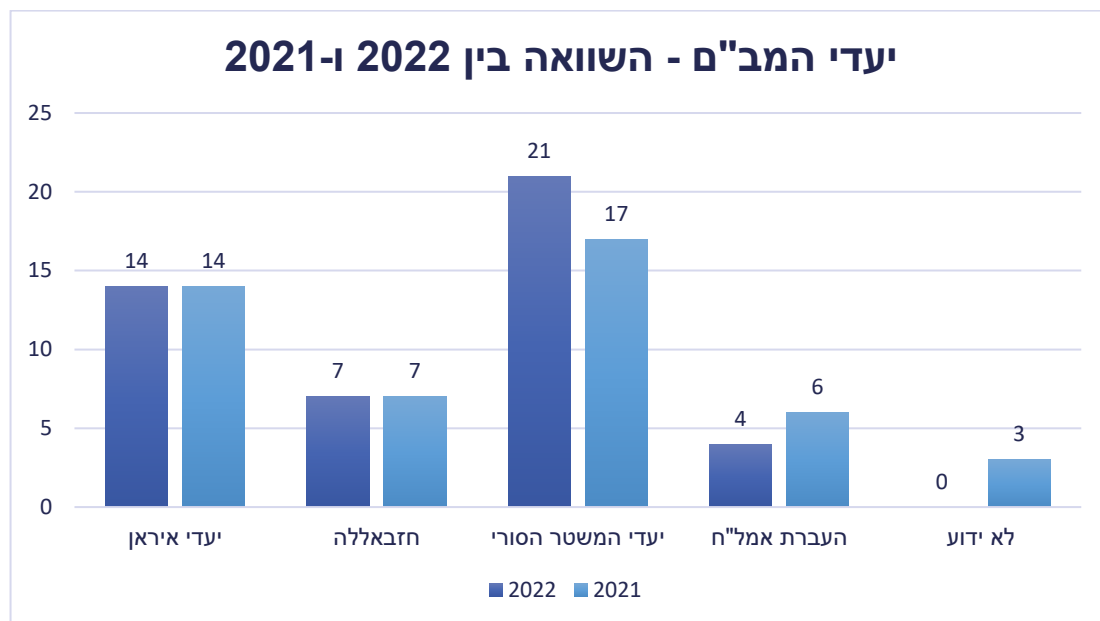
30 אחוזים מהתקיפות פגעו ביעדים של מליציות פרו-איראניות בסוריה, מרביתם מחסני אמל"ח, מפעלי ייצור אמל"ח ואתרים צבאיים. זאת, לעומת 15 אחוזים בלבד של יעדים המזוהים עם ארגון חזבאללה – נתון העשוי לחזק הערכות בדבר רידוד הכוחות של חזבאללה בסוריה,

כפי שעולה מדברי הרמטכ"ל כוכבי שצוטטו לעיל. כמו כן, מניתוח היעדים עולה כי חלק מהיעדים של חזבאללה הינם יעדים אסטרטגים – בכללם מחסני אמל"ח, וחלקם טקטיים – דוגמת עמדות של חזבאללה בדרום סוריה.

תשעה אחוזים בלבד (ארבע תקיפות) מהתקיפות האוויריות שדווחו בתקשורת בשנת 2022 בוצעו במטרה לסכל העברות אמל"ח – ניתן לייחס זאת לקושי הלוגיסטי, התפעולי והדיוק המודיעיני הרב הנדרשים לאיתור העברה כזו ולסיכולה, ולא בהכרח לירידה במספר ההעברות המתבצעות.

על פי השוואת התקיפות האוויריות שבוצעו בשנת 2022 לתקיפות שהתרחשו בשנת 2021, ניתן לזהות שהיחס בין היעדים השונים נשמר, לצד **עלייה** מסוימת בתקיפתם של יעדי המשטר הסורי ופיחות בהיקף התקיפות לעבר העברות אמל"ח. ניתן לייחס שינוי זה לדגש שנתנה מערכת הביטחון הישראלית בשנה האחרונה על הפעלת לחץ על משטר אסד.

לצד ארבע התקיפות לעבר שדות התעופה הבינלאומיים בדמשק ובחלב, זוהו דפוסים נוספים במב"ם בשנת 2022 אשר עשויים להעיד על עלייה בתעוזה הישראלית בהפעלת המערכה: בשנה זו התרחשו באופן חריג שתי תקיפות לאור יום; מרבית התקיפות בוצעו באזור דמשק וחלקן סמוך לאזורי השפעה רוסיים, בדגש על טרטוס במערב המדינה; סך ההרוגים שנמנה היה יותר מ-20 חיילים וקצינים בצבא סוריה, כעשרה אנשי מליציות פרו-איראניות, וכעשרה אזרחים סורים. זאת, בנוסף [להרג חריג של שני קציני משמרות המהפכה האיראנית](#), אשר הוביל לתגובה איראנית כלפי בסיסים אמריקאיים.

הישגים ופערים

ב-2022 פורסם כי [המשטר הסורי ביקש מאיראן ונציגיה שלא לבצע תקיפות נגד ישראל משטח סוריה](#), על מנת להפחית את התקיפות האוויריות הפוגעות במאמצי השיקום של המשטר. ואכן, לא הייתה תגובה איראנית (מאז שנת 2018 לא בוצעה תקיפה מסוריה לעבר ישראל). מחד גיסא, נראה כי אסד מרסן ומגביל לפרקים את הפעילות האיראנית באופן שאינו מאפשר לטהראן לממש את התוכנית להפוך את סוריה לזירת חיכוך עם ישראל ולחזית מאבק נוספת. המערכה הובילה בשנים האחרונות לרידוד היקף המליציות השיעיות בסוריה, הנאמד בכ- 20,000 לוחמים, ואף לסכל את [התוכנית לבסס שלוחה של חזבאללה ברמת הגולן](#).

מאידך גיסא, ההרתעה הישראלית מול איראן הובילה להתעצבותה של משוואת תגובה איראנית חדשה, שהתעצמה במהלך 2022. בעוד שהאיראנים נמנעים מלתקוף את ישראל, הם אינם מורתעים מתקיפת הכוחות האמריקאים בסוריה בתגובה לפעולות הישראליות. בשנת 2022 התרחשו חמש תקיפות המיוחסות למליציות איראניות בסוריה לעבר בסיסים אמריקאים ושל כוחות הקואליציה הבינלאומית, ככל הנראה בתגובה לתקיפות האוויריות של ישראל - ביניהם בסיס אל-תנף בדרום סוריה, בסיס אל-שדאדי, הקונסוליה האמריקאית בארביל, והבסיס האמריקאי בשדה הנפט עמר בדיר א-זור. כללי המשחק הללו נותרו בתוקף גם בהמשך, כאשר מתחילת שנת 2023 נרשמו ארבע תקיפות ושיגורי כטב"מים ורקטות המיוחסים למליציות שיעיות בתמיכה איראנית, לעבר [בסיס אל-תנף](#) ו**[לעבר הבסיס האמריקאי בדיר א-זור](#)**. נכון לעת זאת, לא היו נפגעים בחיי אדם, אך התקיפות ממחישות את המחיר שארצות הברית משלמת על מעורבותה באזור, ועלולות להוביל לצמצום מעורבותה עד כדי נסיגה מסוריה - בניגוד לאינטרס הישראלי. [ארצות הברית תומכת במאבקה של ישראל בנוכחות ובפעילות הצבאית של איראן בסוריה](#), ונותנת גיבוי מלא למב"ם. אך המשך התקיפות עשוי להעמיד בסימן שאלה גם את המשך הגיבוי האמריקאי למערכה הישראלית.

אחד ההישגים המשמעותיים של המערכה הישראלית הוא [ברידוד היקף האמל"ח האיראני בסוריה](#). הגם שהנתונים מראים כי מספר קטן של תקיפות יועד לסיכול העברות אמל"ח (תשעה אחוזים), התקיפות חושפות את צירי ההעברות ומונעות פעמים רבות המשך שימוש בהם ובכך מאלצות את איראן לתור אחר חלופות. שמונה אחוזים נוספים מהתקיפות שהתבצעו בשנת 2022 יועדו לפגיעה במפעלי ייצור אמל"ח על אדמת סוריה - מפעלים המשרתים את איראן וחזבאללה לצד הצבא הסורי. כך, המערכה משבשת את התעצמות חזבאללה באמל"ח שמקורו באיראן, ופועלת לשיבוש ייצור אמל"ח עתידי בזירה הצפונית. עם זאת, אין די בפעולות על מנת למנוע את כלל העברות האמל"ח או את ייצורו. על פי הדיווחים, העברות נמשכות ללא יכולת אופרטיבית לסכל אותן כליל. פעמים רבות העברות האמל"ח מתבצעות ללא אישור או ידועו של הנשיא אסד, כך שמאמצי הלחץ כלפי המשטר אינם אפקטיביים במניעת המשך מפעל ההתעצמות האיראני, בגם שיש בהם משום הגברת המתח בין הצדדים. בנוסף, אופי המערכה האווירית הוביל לאורך השנים להתמגנות סורית ואיראנית למול תקיפות אלו, באופן המאפשר להם להמשיך את מפעל ההתעצמות. התמגנות זו מתרחשת, בין היתר, באמצעות [הקמת מתקני ייצור אמל"ח בתת-קרקע](#) במטרה לייצר חסינות ארוכת טווח מפני תקיפות אוויריות.

התקיפות נגד יעדי המשטר, בדגש על שדות התעופה הבינלאומיים של סוריה בדמשק ובחלב, הגבירו בשנת 2022 את המתיחות בין ישראל לרוסיה. המלחמה באוקראינה העצימה את מהותה של הזירה הסורית כזירת מאבק בין-גושי - רוסיה והמחנה המזרחי, נגד המערב בהובלת ארצות הברית. בחודשים הראשונים למלחמה הובע חשש ישראלי מהגבלת חופש הפעולה האווירי בסוריה ומפגיעה באינטרס הישראלי במרחב. על אף שחופש הפעולה נשמר בעת הנוכחית ונראה כי התיאום האופרטיבי בין ישראל לרוסיה נותר על כנו, מספר התפתחויות

בשנה האחרונה עלולות להעיד על פוטנציאל לשינוי, ובמרכזן [השינוי לכאורה של הגנ"א רוס](#) [סוג S300 לעבר מטוסים ישראליים](#), גינוי רוס החרף במועצה הכללית של האו"ם על תקיפת שדות התעופה בסוריה, וכן ההתקרבות בין איראן לבין רוסיה, שבאה לידי ביטוי במכירות אמל"ח איראני למוסקבה. הסיוע הצבאי האיראני לרוסיה עלול לדרוש ממוסקבה תמורה בזירת סוריה ואפשר שהרוסים יידרשו להגביל את החופש האווירי הישראלי, או למצער לאפשר לאיראן להגביר במידת מה את אחיזתה והשפעתה במדינה.

בנוסף, בשנים האחרונות התרחשו מספר תהליכים אסטרטגיים המעמיקים את השפעתה של איראן בסוריה, באופן שאינו זוכה למענה במסגרת המב"ם. איראן פועלת להעמקת ההתבססות האזרחית, תוך חדירה לתחומי החיים השונים של המדינה הסורית – [כלכלה, חינוך, תרבות ותיירות](#). במהלך 2022 איראן פעלה ביתר שאת להרחיב את שיתופי הפעולה הכלכליים, לרבות הגברת הסחר בין המדינות, הושקו פרויקטים כלכליים משותפים והוסרו מגבלות רגולציה. לפי המשטר האיראני, [היקף הייצוא האיראני לסוריה גדל בשנה האחרונה פי שניים](#). איראן מנצלת את המשבר הכלכלי בסוריה על מנת לחזק את התלות של סוריה בה. היא מחזקת את שיתופי הפעולה בין המדינות בתחום האנרגיה והחשמל, מבצעת פרויקטים משותפים של בינוי ומקדמת מעורבות של חברות איראניות בשיקומה של סוריה. בנוסף, ההתגבשות המחודשת שנרשמה ב- 2022 של "ציר ההתנגדות" לישראל, הכולל את איראן, חזבאללה, סוריה, הג'האד האסלאמי וחמאס. חידוש היחסים בין משטר אסד לחמאס מחזק את חיוניותה של סוריה כנדבך משמעותי בציר הרדיקאלי. תהליכים אלה הינם תהליכים אסטרטגיים בראיית איראן, המתנהלים תוך ניצול המרחב האזרחי והמדיני בסוריה, והם אינם מושפעים כמעט מהתקיפות האוויריות במסגרת המב"ם הישראלית, הממוקדות במניעת התבססות והתעצמות צבאית.

סיכום והמלצות למדיניות

המב"ם הינה המערכה המשמעותית ביותר שמבצע צה"ל בשנים האחרונות בסוריה. משאבים רבים מוקצים לה על מנת להבטיח את המשכה והצלחתה, הן משאבים כספיים והן משאב הזמן והקשב של המערכת הביטחונית והמדינית בישראל. על ישראל לבחון ולנתח באופן שוטף את השפעותיה, תוך קידום פעולות שיעצימו את הישגי המערכה למימוש האינטרסים הביטחוניים של מדינת ישראל.

בעוד שהמציאות משתנה ומתעצבת, ישראל משמרת אסטרטגיה שאינה יעילה דייה להתמודדות עם המגמות החדשות ועם האסטרטגיה האיראנית ההוליסטית וארוכת הטווח. המשך התקיפות באותם היקפים שנרשמו בשנת 2022, ושמחציתן יועדו נגד המשטר הסורי, אמנם ישמר את המגבלות שאסד מטיל על האיראניים, ברם עלול לגבות מחיר גבוה יותר מתועלת. אף המב"ם במתכונתו הנוכחית משוואת התגובה האיראנית נגד הכוחות האמריקאים באזור; חוסר היכולת לשבש, ולא רק לעכב, את מאמצי ההתעצמות האיראניים על אדמת סוריה; הידוק היחסים בין רוסיה לאיראן וחיזוק "ציר ההתנגדות". זאת, בנוסף להיעדר מענה להעמקת ההתבססות האיראנית האזרחית בסוריה – מגמה הדורשת בחינה וגיבוש

אסטרטגיה מתאימה. כל אלו מחייבים חשיבה מחודשת אשר ליעדי המב"ם ומגבלותיה, שכלולה, גיבוש אסטרטגיה ישראלית רחבה ומעודכנת אל מול הזירה הסורית.

1) על ישראל לבחון את יעדי התקיפה בסוריה, תוך מיקוד התקיפות בהתבססות האיראנית הצבאית ובהעברות האמל"ח, ובה בעת לצמצם את התקיפות שמטרתן תודעתית ולא סיכולית, דוגמת יעדי משטר "אזרחיים".

2) לעומת רידוד מספר התקיפות האוויריות, על ישראל לחזק את מנגנוני הפעילות החשאית והאופרטיבית בסוריה, תוך העברת משאבים למערכה החשאית, הטומנת בחובה פוטנציאל רב למימוש האינטרסים הביטחוניים של ישראל בסוריה. בין היתר, ניתן לשכלל את הפעילות בתחום הסייבר ואת המלחמה הכלכלית.

3) לצד המב"ם, על ישראל להרחיב את מגוון הכלים העומדים ברשותה נגד הנוכחות האיראנית והשפעתה, ובכלל זאת מאמצים דיפלומטיים, כלכליים ותודעתיים, אפשר שבשיתוף פעולה עם מדינות רלוונטיות ובראשן ארצות הברית, ירדן, טורקיה והמפרציות, ועם קהילות מקומיות בסוריה דוגמת הדרוזים והכורדים. פעילות זו תגבה את המאמץ הצבאי המיועד לשבש את הפעילות האיראנית ותעצים את ישראל כשחקנית משפיעה ויוזמת. כמו כן, יש לקדם אמצעי השפעה אזרחיים בסוריה, שיהוו משקל נגד לפעולות האיראניות – שיתופי פעולה עם קהילות מקומיות ומעורבות ישראל במתן סיוע הומניטרי בדרום סוריה ובצפונה. זאת, במקביל להעלאת מודעות בקרב מדינות האזור וכן בזירה הגלובלית לחתרנות האיראנית וההתבססות האיראנית האזרחית בסוריה, ולהשלכותיה ארוכות הטווח.

4) על בסיס הבנה שהנוכחות האמריקאית במרחב מהווה אינטרס חיוני עבור ישראל, יש לבחון דרכים שונות לסייע לאמריקאים להגן על כוחותיהם מפני תקיפות של המיליציות השיעיות. כמו גם לבחון תגובה ישראלית לפגיעה בבסיסים אמריקאיים, לחיזוק ההרתעה.

5) נדרש לגבש תוכנית פעולה מול שינוי פוטנציאלי באינטרסים הרוסיים במרחב, תוך הדגשת האינטרסים המשותפים לישראל ולרוסיה, וכן תוך תיאום הדוק עם ארצות הברית.

תודות לד"ר כרמית ולנסי, ראש אשכול החזית הצפונית במכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS), על הליווי וההכוונה בכתיבת המאמר.

